

Budapesti Corvinus Egyetem
Gazdálkodástani Doktori Iskola

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Luda Szilvia

Vidékfejlesztés integrált szemléletben

Agrárvállalkozói életutak és értékrendek

című Ph.D értekezéséhez

Témavezető:

Kerekes Sándor

egyetemi tanár, az MTA doktora

Budapest, 2012

Környezetgazdaságtani és Technológiai Tanszék

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Luda Szilvia

Vidékfejlesztés integrált szemléletben

Agrárvállalkozói életutak és értékrendek

című Ph.D értekezéséhez

Témavezető:

Kerekes Sándor

egyetemi tanár, az MTA doktora

Budapest, 2012

©Luda Szilvia

Tartalomjegyzék

I. Kutatási előzmények és a témaválasztás indoklása	4
II. Az empirikus kutatás célja, a felhasznált módszerek	10
III. Az értekezés eredményei	19
IV. Főbb hivatkozások	24
V. A témakörrel kapcsolatos saját (ill. társszerzős) publikációk jegyzéke	26

I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMAVÁLASZTÁS

INDOKLÁSA

A mezőgazdaság és a vidék összekapcsolódó fogalmak, és még inkább összekapcsolják őket a fenntartható fejlődés céljai. A hazai vidék elmúlt húszévi fejlődését vizsgálva elmondható, hogy a termelészövetkezetek megszűnésével sok faluból a „gazdasági értelmiség” is eltűnt. A korábbi termelészövetkezeti vezetők egy része magánvállalkozó lett, de sokan elhagyták a falut és olykor a mezőgazdasági pályát is. A kárpótlással visszakapott földek egy része az agrárvállalkozásban tapasztalatlan emberek kezébe került.

Számos kutatás foglalkozik a mezőgazdasági birtokviszonyok, a kívánatos üzemméreték kérdésével. A kutatók az elmúlt húsz év változásait kritikusan vizsgálják, és a vélemények nagyon megoszlanak. Mind a személyes szakmai érdeklődésem, mind pedig az egy újfajta agrárvállalkozáshoz való két évvel ezelőtti csatlakozásom révén szerzett tapasztalatok azt a véleményt látszanak erősíteni, hogy a vállalkozások sikere nagyrészt azok vezetőinek az értékrendjén, személyes elköteleződésén és vezetői képességein múlik. Az emberi tényező ugyanakkor általában kimarad a kutatások fő áramából. A gazdaságpolitika kiszámíthatatlansága, az EU támogatások bizonytalansága, a gazdaságos üzemméret vagy az ágazati sajátosságok kutatása sokak számára izgalmasabb, elfogadottabb kutatási tematikát jelent. Ezt bizonyítja a következő idézet is: *„A mezőgazdasági üzemek növekedésének a kutatása nemcsak az agrárközgazdászok, hanem a döntéshozók számára is fontos lehet, hiszen a szektor csökkenő részesedése a GDP-ben, a fokozódó koncentrációs kényszer, valamint a bevétel növelése arra kényszeríti a kisebb egyéni gazdálkodókat, hogy növeljék az üzemméretet, esetleg a mezőgazdasági szektoron kívülről egészítsék ki jövedelmüket, szélsőséges esetben pedig szüntessék be tevékenységüket”* (Bakucs & Fertő, 2008 január, old.: 26).

Akkoriban, amikor a kutatási témámat kiválasztottam, a környezetgazdászok zöme a megújuló energiatermelés lehetőségeivel foglalkozott. Korábbi tapasztalataim miatt én is a biomassza energetikai célú felhasználásával akartam foglalkozni. Két év elteltével azonban az ilyen jellegű hasznosítással kapcsolatos felfokozott várakozás lecsengett, és az ellentmondások hatására egyértelművé vált, hogy legfeljebb a biomassza-hulladékokat lenne szabad energetikai célokra hasznosítani. (Dolgozatomban a helyzetet illusztrálandó be is mutatom egy repcefeldolgozó vállalkozás esetét.) Be kellett lássam: témám menetközben nagyrészt időszerütlenné vált.

A doktoranduszévek során érdeklődésem a biomassza, mint megújuló energiaforrás hasznosítása felől fokozatosan az integrált szemléletű vidékfejlesztés felé tolódott el. Céllal tűztem ki, hogy megvizsgálom, mi az oka annak, hogy bizonyos régiók sikeresek, mások pedig sikertelenek. A

témaváltási kényszer megerősítette személyes érdeklődésemet az emberi tényező fontossága iránt, és úgy gondoltam, érdemes lenne megvizsgálni, hogy milyen vállalkozótípusok léteznek ma a magyar falvakban, és érdemes lenne kideríteni, hogy létezik-e olyan helyi agrárvállalkozói kör, amelyik a saját helyzetén kívül egy tágabb közösséget is képes megszervezni.

A kutatások azt bizonyítják, hogy az önkiteljesítés, a saját életminőség szempontjából értelmezett értékteremtés tulajdonképpen nem annyira gazdasági kategória, mint amennyire általában gondoljuk. *„A felmérések eredményei általában azt a megállapítást tűnnek igazolni, hogy a szegénység küszöbét átlépve a további javak nem emelik érzékelhetően a boldogság esélyét* (Csíkszentmihályi, 2009, old.: 35).” Az anyagi javakkal ellentétben képes viszont kompenzálni az egyéneket az, ha úgy érzik, hogy hasznos, értékes tagjai egy közösségnek. Ez fontosabb annál, mint hogy mekkora jövedelemre tudnak szert tenni. Ha az ember elhiszi, amit a környezete sugall – nevezetesen, hogy ha nem elég gazdag, akkor boldogtalan –, akkor ez már önmagában elég ahhoz, hogy egy közösség, egy falu vagy a vidék tönkremenjen. Ha valami összetartja, mobilizálja, aktivizálja az embereket, ha elhiszik, hogy tudnak változtatni a helyzetükön, akkor ez tulajdonképpen hozzájárul ahhoz, hogy jobban érezzék magukat. Értékteremtésre törekszenek, de nem csak az anyagi értékek teremtésére, hanem például a közösségben elfoglalt helyük és az ott betöltött szerepük által lehetővé tett értékteremtésre is. A gazdaság- vagy vidékfejlesztésnek ez legalább olyan fontos dimenziója, mint a gazdasági értékteremtés körülményei, illetve azok javításának lehetőségei. Ez a felismerés tükröződik az új Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia tervezetében, ami – politikai dokumentumoktól szokatlan módon – a következőképpen fogalmazza meg az „értelmes élet” értelmét: *„A siker kulcsa a kitartó munka, a találmányosság, a fejlesztésre való készség és a gazdasági tevékenységek címzettjei felé való empátia, s nem az adócsalás, a korrupció vagy a járadékvadászat. A megtakarítás, a vagyongyarapítás fontosabb a fogyasztásnál, a meglévő élvezete a szerzésnél.*” (NFFS, 2011)

Az előzőekkel összecseng a Halmai Péter által találóan összegzett alaptétel, amit sokan elfogadnak, de a gyakorlatban mégsem érvényesül igazán: *„Az EU-országokban az agrártermelésnek nemcsak a végtermék előállítás a célja, hanem a vidék arculatának megőrzése, a vidéki közösségek fenntartása, környezeti javak előállítása. E szerepet korábban a mezőgazdaság „kettős hivatásának” nevezték, az utóbbi évtizedben pedig a „multifunkcionális mezőgazdaság” az ún. európai mezőgazdasági modell központi tényezője”* (Halmai, 2001).

Az Európai Uniónak a 2007-2013 közötti tervezési és finanszírozási periódusra vonatkozó prioritásai között szerepel a vidéki élet minőségének a javítása és a vidéki gazdasági tevékenységek diverzifikációja. Csatári Bálint tanulmányában rámutat a magyar vidék problémájára. Nevezetesen arra, hogy nem haladt végig tervszerűen azokon a „fejlesztési stációkon” (1. közös és a vidék érdekében is erőteljesen dotált agrárpolitika; 2. a vidéki infrastruktúra tudatos, felzárkóztató fejlesztése, az elérhetőség javítása; 3. a vidék természeti-környezeti-táji értékeinek felértékelődése; és 4. fenntartható vidékfejlesztés, a közösségek rehabilitációja, a város-falu kapcsolatok javítása),

amelyek ha megtörténtek volna, akkor most teljesértékűen meg lehetne valósítani az új európai vidékfejlesztési víziókat (Csatári, 2006).

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kutatásokban megkülönböztetett figyelem övezi a vidéki életforma és a vidék fejlődésének a kutatását. A nemzetközi szakirodalomban található számos esettanulmányt, amelyben a szerzők olyan vidékfejlesztési tapasztalatokat mutatnak be, amelyek – szándékoltan vagy csak kedvező mellékhatásként – szolgálják a fenntartható fejlődés céljainak teljesülését is.

Sok kutatás (Midgley, Ward, & Atterton 2005, old.: 3) felveti, hogy az úgynevezett városi régiók és tágabban a vidéki területek kétféle módon fejleszthetők tovább. Egy régió területén belül a vidéket fejleszthetjük úgy, hogy elkülönült programokkal és kezdeményezésekkel a vidéki és városi területek közötti különbségek csökkentése a cél. Ha erősítjük a vidéki területek különállóságát, a város-vidék kapcsolatokat nem fejlesztjük célzott programokkal, akkor a vidéki területek nem a városokhoz kapcsolódóan fejlődnek, így a fejlesztés a vidék elkülönültségének a növekedését eredményezheti. Nyilvánvaló, hogy az ezzel szembenálló másik alternatíva az, ha a vidéki területekhez a területi fejlesztés egy integrált és lényegesen átfogóbb, holisztikusabb formáját rendeljük, amelyben a vidéki és a városi területek közötti összekapcsolódások képezik a fejlesztés fókuszát. Ez esetben megpróbálom megkeresni azokat a fejlesztési lehetőségeket, amelyek mindkét terület számára (városi és vidéki) maximalizálják a közös hasznokat. Arra összpontosítok, hogy holisztikusan, integrált formában, egységként kezeljem a várost és a vidéket.

Nyilvánvaló, hogy nálunk is versengenek egymással az elképzelések. Környezetvédők nagyon szívesen beszélnek a vidék lakosságmegtartó képességének a fontosságáról, a vidéki életforma fenntartásának fontosságáról. Ezen elképzelések következtében sokan preferálják, hogy minden településen minden szolgáltatás (iskola, óvoda, posta, fodrász stb.) megmaradjon. Mások viszont ezzel szemben azt mondják, hogy megfelelő esélye egy vidéki gyermeknek csak akkor lehet, ha olyan színvonalú iskolába tud járni, amelyik versenyképessé teszi őt az oktatási piacon, majd később a munkaerőpiacon is. Eszerint úgy érdemes fejleszteni a vidéket, hogy kisebb egységekben, úgynevezett járásokban (amelyre jellemző a méret- vagy funkcióbeli analógia) gondolkodunk, amelyben megvan a saját szerepe a vidéknek és megvan a szerepe a városnak is. A lényeg, hogy nem próbálunk mindegyik településen mindent létrehozni, mert ez valószínűleg feléli az erőforrásokat. A vidékfejlesztés újragondolása elkerülhetetlen, hiszen ha a méretgazdaságossági szempontok miatt minden fejlesztés a városokra fókuszál, akkor annak az lesz a vége, hogy falvaink kiürülnek.

A Magyarországon folyó ökológiai kísérletek nagy részének az egyik hibája az volt, hogy mindegyikük az első modellt („különálló vidéki periféria”) favorizálta, és senki nem akarta, hogy a vidék megváltozzék. Azt akarták, hogy a vidék olyan legyen, mint régen volt. Lehetőség szerint az emberek ahol születtek, ott éljenek, dolgozzanak, keressék meg a kényerüket, váljanak önellátóvá és

önfenntartóvá. Azonban ezek a kezdeményezések a mai rohanó élettől már megcsömörlött emberek, vagyis a városiak számára kínálnak alternatívát. A jelenleg még vidéken élő fiatalok számára, akik szívesen bekapcsolódnának a számukra elérhetetlennek tűnő és illuzórikus nagyvárosi pörgésbe, teljes mértékben elfogadhatatlanok.

Néhány hazai tapasztalat az „iránymutató vízió” sikeres alkalmazására

Meinolf Dierkes és kollégái a '90-es évek elején vezették be a „leitbild” fogalmát, ami uralkodó imázst („guiding image”) jelent. A „leitbild” a műszaki haladásban szerepet játszó részvevőknek a koordinációját jelenti, a meghatározó aktor koordinatív és magatartási szerepét írja le. Azt várták, hogy a „leitbild” hidat épít a nagyon eltérő szakmakultúrájú szakértők között (Mambrey és Tepper, 2000) idézi (Spath & Rohracher, 2010, old.: 450).

Az iránymutató vízió, régiófejlesztési vezérelv, számos európai országban működik, és jelentős eredményeket értek el vele bizonyos elmaradott vagy fejlődésben inkább lemaradt területek felzárkóztatásában. Magyarországon az első Széchenyi Terv idején számos hasonló kísérlet történt. Egyes településeken termálvízen alapuló wellness centrumok jöttek létre, napjainkban pedig olyan vállalkozások, amelyek például a biodízel termelés háttérét, a repcetermesztést és a repceből való olajsajtólást tűzték ki célul. Ezeknek a vállalkozásoknak a mélyén felismerhető az iránymutató vízió, de közülük nagyon kevés lett igazán sikeres. Talán a villányi bortermelés említhető pozitív példaként, ahol a technológia vagy a termék mögé sikerült olyan társadalmi összefogást állítani, amelyben a társadalomtudományi tényezők, bölcsességek is tettei érhetőek. Ahol az egyéni befektetők nem maradtak magukra, hanem rájöttek arra, hogy vállalkozásaik sikerét, bár tisztán közgazdasági nézőpontból akár versenytársnak is tekinthetnék egymást, voltaképpen mégis az határozza meg, hogy hajlandóak-e erősíteni egymást.

A kooperációt a mátészalkai Nobilis Zrt. is megvalósította, és sikerének egyik kulcstényezőjévé vált. A vállalat két évtizede kiváló kapcsolatot ápol a vállalkozás ötven kilométeres körzetében élő mintegy ötszáz alma- és meggytermelővel. A kooperációban mindkét fél jól jár, a termelők rendre magasabb árat kapnak, mint bárhol a frissgyümölcs piacon, a cég pedig jó minőségű alapanyagot kap, így prémiumtermékeket állíthat elő. *„Csak az lehet egészségesen kiváló, ami apró részleteiben is kiváló, ez tartott meg minket a pályán”* mondta a cég karizmatikus vezetője, Novák Tibor.

Az Egyesült Királyság gyakorlatában megkülönböztetett szerepet játszanak a társadalmi vállalkozások (Zografos, 2007). Ezek a társadalmi vállalkozások különböznek attól a típusú foglalkoztatástól, amit ma Magyarországon, a vidéken próbálunk megvalósítani. A társadalmi vállalkozások nem közhasznú munkát jelentenek, hanem olyan vállalatok, amelyek rentábilisak,

profitot termelnek, árbevételhez jutnak és ebből az árbevételből adót fizetnek. Elsődleges céljuk társadalmi: a vidék revitalizálása – nem pedig a minél magasabb tulajdonosi osztalékfizetés.

Magyarországra is jellemző, hogy kevés az új vállalkozás, a jövedelmek alacsonyak, a népesség előregedik és sérülékeny a természeti környezet – azonban Magyarországot tovább terheli az a tény is, hogy a népesség nagy része kiszorult a munka világából. Akik dolgozhatnak, azoknak sem mindig akad munka. Magyarországon több vidéki településen megcélzották a szociális munkát, hogy a gazdaságból és a társadalomból a perifériára szorult embereket próbáljuk visszavezetni a munka világába, ezáltal növelve a foglalkoztatást.

A szociális foglalkoztatás és a társadalmi vállalkozás két különböző dolog, de lehetne az a fejlődés útja Magyarországon, hogy a szociális foglalkoztatásból a társadalmi vállalkozások felé mozdulunk el, ami azt jelentené, hogy helyi célokat, érdekeket szolgáló, de üzleti alapon működő vállalkozások jönnének létre. Bár az állami támogatásokat, amiket eddig szociális segélyekre fordítottak, most munkabéreként (a szociális foglalkoztatottak munkabéréként) fizetik ki, de az már nem feltétlenül igaz, hogy ezek a vállalkozások bevételekhez jutnának, hiszen jelentős részben közhasznú munkákról van szó (például csatornát, árkokat tisztítanak, építenek, biztosítják a belvizek elvezetését stb.). Az állam, illetve a helyi önkormányzatok szervezik ezeket a típusú vállalkozásokat.

Skóciában a leggyakoribb ilyen jellegű projektek nagyrészt elhagyott katonai bázisokat, egyéb infrastrukturális objektumokat próbálnak valamilyen módon használhatóvá tenni.

Az úgynevezett reformista szemlélet szerint a társadalmi vállalatok egy meglévő korábbi rendszer egyszerű kiterjesztését testesítik meg, aminek az a lényege, hogy az állam kivonul bizonyos területekről, ahol szeretné, ha a magánkezdeményezések átvennék az állam korábbi szerepét. Az állami feladatokat akarják privatizálni. Az állam egyszerűen kiterjeszti a korábbi intézményrendszert, kivonul a hagyományos területekről, amelyek a közfeladatokat jelentették (mint például a falusi zöldterületek karbantartása, közösségi erdők létesítése, iskola karbantartás stb.). Ezzel szemben létezik a társadalmi vállalkozásoknak egy sokkal radikálisabb felfogása is, mely az intézményeket a gazdaság működtetésének és a helyi ügyek intézésének kívánatos módjával szemben felkínált alternatív vizióknak tekinti. Azt mondja, hogy a gazdaságot egy egészen más – a közösség jólétét célzó – logika alapján kellene működtetni. A gazdaság egészét új alapokra kell helyezni. Az új alapelvek lényege a kooperáció. Az együttműködő gazdasági kapcsolatok jelentik a helyi intézmények irányítását és a fenntarthatósági célok elérését is. Ennek eszközei a társadalmi vállalkozások.

Az amerikai szakirodalomban a helyi termelésen alapuló mezőgazdasági tevékenységet kezdetben az új mezőgazdaság (New Agriculture) kifejezéssel különböztették meg az iparosodó mezőgazdaságtól. Azonban szinte ezzel egy időben a GMO-k használatára alapuló mezőgazdaságot is így kezdték nevezni. Ezért Thomas A. Lyson új fogalmat vezetett be, a „Civic Agriculture” fogalmát. A civil,

társadalmi bázisú mezőgazdaság és élelmiszertermelés a változtatás lehetőségére mutat megoldási alternatívát (Lyson, 2004). A modern mezőgazdasági tevékenység nagyon szorosan kapcsolható a közösség társadalmi és gazdasági fejlődéséhez. A Közösség Által Támogatott Mezőgazdálkodás (Community Supported Agriculture, CSA) elmélete és felfogása az együttműködésen alapul, hiszen itt – a hagyományos közzgazdasági felfogással ellentétben – az eladó és a vásárló nem ellenérdekeltek (Milánkovics & Matthew, 2002). A CSA alternatívát jelent a versenyorientált mezőgazdálkodással szemben (Zsolnai & Podmaniczky, 2010).

E modell gyakorlati alkalmazása hazánkban még csak a kezdeti lépéseknél tart. A Nyitott Kert Alapítvány munkatársai a Szent István Egyetem Környezetgazdálkodási Intézetének támogatásával 1998-ban kezdték meghonosítani Magyarországon. 2002-ben a csoportot már 150 család alkotta. 1,5 hektáros kertjükben a közösség tagjai számára főként zöldséget és kevés gyümölcsöt termelnek biodinamikus gazdálkodás keretei között. A megtermelt élelmiszert heti rendszerességgel, ládában juttatják el a fogyasztókhoz (Milánkovics & Matthew, 2002). Céljuk egy bemutató kert létrehozása és egy helyi bioélelmiszer-termesztési és -fogyasztási rendszer kialakítása.

Az Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet, a Tudatos Vásárlók Egyesülete és a Szent István Egyetem környezeti társadalomkutatói (ESSRG) 2012. februárjában tervező napot szerveztek, feltérképezendő, hogy jelenleg Magyarországon kik működtetnek CSA-t vagy ahhoz hasonló rendszert. Ilyen közösségi kezdeményezések „gazdái” a Háromkaptár BioKert (Tahitótfalu), az Évkerék Ökotanya (Kistelek), a Biokert (Szigetmonostor) és a Gódor Bio Kertészet (Galgahévíz) tulajdonosai, a „Kecskeméti Kosárkör” részvevői, valamint a későbbiekben, az empirikus kutatás keretében bemutatásra kerülő Magyar Ökotársulás Kulturális Nonprofit Kft. (Herencsény) tagjai is.

II. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS CÉLJA, A FELHASZNÁLT MÓDSZEREK

Személyes kötődéseim okán – egyrészt Jászfényszarun születtem, másrészt tagja vagyok a Magyar Ökotársulás Közösségnek –, valamint a limitált anyagi lehetőségeket is figyelembe véve kézenfekvő volt, hogy ebben a két térségben (Jászfényszaru és Herencsény) folytassak kutatásokat. Munkám célja, hogy segítsék felismerni azokat lehetőségeket és problémákat, ami a vidéki vállalkozók élettapasztalatai és értékrendje által meghatározottak; amelyek segítik vagy éppen gátolják őket abban, hogy sikeres vagy „csak” elégedett vidéki vállalkozók legyenek. Az Ökotársulás magában hordozza annak a lehetőségét, hogy ilyen vállalkozókat találjak. Az Ökotársulás egyik tagja – aki nyugatról települt haza és nagyon komoly erőfeszítéseket és nem kevés pénzt is investált a vidéki élet újjáélesztésébe – a mélyinterjú során elmondta, hogy nem volt képes áttörni azt a gátat, ami a faluban a „gyüttmenteknek” jár. Az Ökotársulás vezetői mindenképpen tudnak építeni azokra az eredményekre, amiket a külföldről nosztalgiaiból visszatelepült vállalkozó elért.

A magyarországi szerveződések többségére jellemző, hogy anélkül valósultak meg az alulról építkező, kis csoportos kezdeményezések, hogy a tagok többsége tudta volna, hogy Svájcban és Amerikában már komoly múltja van a közösségi gazdálkodásnak. A herencsényi program alternatív élelmiszer-hálózatnak (Alternative Agri-Food Network, AAFN) is nevezhető, mert a termelők és a fogyasztók olyan újfajta, szolidaritáson alapuló kapcsolati dinamikájára mutat rá, amely a globalizált ellátási lánc személytelenségéből kínál kiutat (Balázs, 2011). Az Ökotársulás létrejött ezen túlmenően a közösségi szerveződés speciális formájának is tekinthető, hiszen itt a földterület a közösség tulajdonában van, és a termelést is a közösség tagjai irányítják.

Az Ökotársulás csak részben felel meg az elméleti várakozásoknak, hiszen a tulajdonosok nem élnek a településen. Itt, ellentétben a CSA farmokkal, nem jelenik meg a profitszerzés fogalma, legalábbis nem részvény formájában. A fővárosban élő tagok befektetésükért és támogatásukért cserébe heti rendszerességgel a közösség által biodinamikus rendszerben megtermelt zöltségeket kapják, valamint olyan addicionális hasznokat könyvelhetnek el „virtuális” számlájukon, mint a közösséghez tartozás érzése vagy a vidéki foglalkoztatás fellendítése. Nyilván érdekes lenne hasonló, de a helyben élők tulajdonosi részvételével működő vállalkozásokat létrehozni. Természetesen ezekre is találhatunk példát Magyarországon is, de nálunk ma még jellemzőbb, hogy a Társadalmilag Támogatott Vállalkozások kezdeményezői nem a helyi közösségekből kerülnek ki.

A kutatás hipotézisei

A magyar vidék problémáit tekintve az ember, aki maga is vidékről származik, azt gondolná, hogy neki kellene kitalálni egy olyasfajta járható fejlődési utat, amelyben annak idején a népi írók és Németh László is gondolkodtak. A szakirodalom néhány olyan modellel, kiinduló ponttal szolgált, amelyek a fenti kérdésekre kerestek választ, megoldást.

A nemzetközi szakirodalmat tanulmányozva kiderült, hogy a nálunk fejlettebb országok is, mint például az Egyesült Királyság vagy Ausztria, hasonló problémákkal küzdenek a vidék megmentése terén – nevezetesen, bizonyos régiók elnéptelenedésével, elöregedésével, gazdasági ellehetetlenülésével, miközben ugyanezen országok más régiói sikertörténetekről adnak számot. A sikertörténetekben általában az a közös, hogy a régió képesnek bizonyult az ott élő közösség tagjait egy meghatározó vízió mentén mozgósítani annak érdekében, hogy együttesen cselekedjenek. A sikeres régiókban a vállalkozók, ahelyett hogy a versenyre helyeznék a hangsúlyt, inkább együttműködnek, és megpróbálnak olyan integrációt létrehozni, amiben a vállalkozók, illetve vállalkozások tevékenységük révén egymást erősítik vagy egymásra épülnek rá. Az együttműködés vertikális integrációt hoz létre, amiben minden vállalkozásnak megvan a maga helye és szerepe.

A vidékre nosztalgiaiból visszatelepülő vagy oda lejáró városi értelmiségi, illetve középosztálybeli embereknek van egyfajta elképzelése a vidékről, a vidéki életéről. Ezek a kívülről szállított eszmék a vidéki életnek egy olyan alternatíváját próbálják fölkinálni, olykor ráerőltetni a vidék társadalmára, ami éppen a fiatalabb generációk számára nem vonzó. Pedig a fiatalok nélkül elképzelhetetlen a sikeres vidékpolitika.

A szakirodalom tanúsága szerint a vidékfejlesztési stratégiák sikerességében megkülönböztetett szerepe van a törekvések társadalmi támogatottságának, a fejlesztési törekvésekben egy világos „iránymutató vízió” létezésének. A nyugati példák „irányító vízióját” is olyan szakemberek (vezetők) találták ki, akik értékrendjük okán nemcsak a saját vállalkozásukat akarták sikerre vinni, hanem együttműködésre törekedtek a környezetükben élőkkel. Egy régió vagy falu fejlődése szempontjából fontos, hogy megkeressék, létezik-e olyan vezéregyéniség, olyan mintát adó vállalkozó vagy vállalkozói csoport, amely alapvetően motorja vagy kezdeményezője lehet a vidéki életforma megreformálásának, amely a pozitív vidéki értékrendet megőrzi, ugyanakkor gazdaságilag sikeres vállalkozásokat hoz létre. A tapasztalatok szerint minden siker alapja az összefogás, a kölcsönös együttműködés. Az összefogás és együttműködés, mint iránymutató vízió az egyik alapja mindenféle fejlődésnek. Ha a régióban élők összefognak és képesek a közös érdekek alapján a cselekvésre, akkor valamely „vízió” átvezetheti a régiót egy olyan fejlődési pályára, amely a régiót revitalizálja, újjáéleszti.

Hipotézis 1.

A vidékfejlesztés sikere elsősorban nem a külső infrastruktúra-fejlesztésen és egyéb projekt-támogatásokon múlik, hanem azon, hogy vannak-e helyi karizmatikus vezetők, akik az úgynevezett „iránymutató vízió” mögé képesek felsorakoztatni a falu közösségét.

A nemzetközi szakirodalomból kiderül, hogy a világban vannak olyan sikeres régiók, amelyek a vidéket a 21. század körülményei között is képesek voltak megtölteni élettel, megfordítani azokat a kedvezőtlen tendenciákat, amelyek a falvak elöregedését, elnéptelenedését és a vidéki életforma megszűnését eredményezik. Az is kiderült, hogy ezekben a nyugati sikertörténetekben volt valami közös. Rendszerint voltak karizmatikus vezetők, akik képesek voltak megszervezni és magukkal vinni a közösséget. A szakirodalom pozitív példái azt mutatják, hogy általában azok a térségek lettek sikeresek, azok maradtak inkább életképesek, ahol az iránymutató vízió („guiding vision”) mögé felsorakozott a közösség. Az üzletemberek, szakértők és hivatalnokok mellett minden esetben kellett a helyi közösségek meghatározó személyiségei is a sikerhez, akik nemcsak a saját helyzetüket akarták javítani, hanem egyéni boldogulásukat a közösség egészének a boldogulásán keresztül tartották megvalósíthatónak.

Hipotézis 2.

Az erősen iparosodott nagyváros közelében lévő rurális településekre jellemző, hogy viszonylag kevés az agrárjellegű tevékenység és kötődés. A településen élők jelentős része hasonló életmódot folytat, mint a városi emberek. Az ilyen települések vállalkozóinak értékrendje jelentősen eltér a hagyományos vidéki értékrendtől. Ez vállalkozóként segíti Őket, de nehezebben válhatnak a közösség természetes vezetőivé.

Az emberek nagy része ipari jellegű tevékenységet folytat. Nem jellemző rájuk a földhöz, a falusi múlthoz való kötődés, racionális beállítottságúak, és az értékrendjükben a hagyományos vidéki létforma iránti elkötelezettség inkább csak nosztalgiaiaként él.

Hipotézis 3.

A nem iparosodott térségben lévő településeken, ahol még ma is a mezőgazdasági tevékenység játszik a megélhetésben meghatározó szerepet, a vállalkozók is jobban kötődnek a hagyományokat is őrző vidéki létformához. Ez a vidéki életforma számukra akkor is vonzó és elfogadható, ha ez bizonyos értelemben a városi emberek számára már természetessé vált dolgokról való lemondással jár.

Alapvetően valószínűsítjük, hogy azokra az állításokra, amiben azt kérdezzük, hogy megéri-e dolgozni, vagy boldoggá teszi-e őket a napi munkájuk, pozitívabban reagálnak, mint azok, akik iparosodott környezetben dolgoznak.

Hipotézis 4.

Vannak olyan polgártársaink, akik a vidéki életformát önként választották, gyakorlatilag elhagyták a nagyvárost és földadták azt a fajta egzisztenciát, ami a városhoz volt köthető. Belefáradtak a városi létbe, de életükben az agrárius tevékenység nem tud olyan mértékben gyökeret verni, hogy immanens részükké válják.

Ők a falvakba betelepültek. Nagyon vegyes értékrenddel bírnak, és ahelyett, hogy a falu hagyományos értékrendjét próbálnák magukévá tenni, inkább az jellemzi őket, hogy próbálják megváltoztatni azt.

Hipotézis 5.

Napjainkban sokan elfordulnak a városi élettől és falura költöznek vagy falusi kötődést keresnek. Ennek oka, hogy gyermekkorukban olyan pozitív élményeik voltak falun, amelyeket a jelenlegi rohanó étellel való elégedetlenség hoz a felszínre.

A hipotéziseket próbáljuk tesztelni azáltal, hogy az ország különféle tájain vizsgálódunk. Az egyik vizsgált térség Jászfényszaru és környéke. Itt a vidék életét meghatározza az Electrolux és a Samsung, mint multinacionális világcégek jelenléte. A két legnagyobb foglalkoztató megváltoztatta a környező települések életét, az emberek értékrendjét, gondolkodását. A környező falvakban élők nagy része már nem végez mezőgazdasági jellegű tevékenységet, döntő többségük még a házikert művelését is feladta.

A kutatás módszere

A kutatás kereteit mindig korlátozza a rendelkezésre álló idő és természetesen a rendelkezésre álló költségkeret. A saját lekérdezés igen hasznosnak bizonyult ugyan, de nyilván meghatározta a kutatásban alkalmazott módszerek kereteit.

A mintaterületek kiválasztásával azt szerettem volna elérni, hogy ne csak az egyéni különbségek, hanem esetleg az egyes térségek között a történeti, kulturális és gazdasági fejlettség tekintetében meglévő különbségek is megjelenhessenek a vizsgálat eredményeiben. Ezért két olyan térséget vizsgáltam, amelyek jellegükben, hagyományaikban is jelentősen különböznek egymástól. Az egyik

terület szülőfalum, Jászfényszaru volt, ahol máig őriznek történelmileg jász hagyományokat, ami miatt a faluhoz, a térséghez való kötődés egyfajta kisebbséghez való kötődést is jelent az embereknek. A kötődés valószínűleg rányomja a bélyegét arra, hogy hogyan érzik magukat a lakosok és miért gondolkodnak másként, mint például azok, akik etnikummal nem jellemezhető térségben élnek. Ugyanakkor Jászfényszaru nem egy tipikus mezőgazdasági település. Iparvállalatok települtek a közvetlen szomszédságába, és a munkavállalók egy része a környező városokban és a fővárosban vállal munkát. Ez meglehetősen nyitottá teszi a települést.

A másik térség Herencsény és környéke. Herencsény eredetileg egy palóc település. Gazdaságilag kevesebb lehetőséggel jellemezhető, mint Jászfényszaru. Herencsényben két mintát vizsgálok. Egyik mintában a Herencsényi agrárvállalkozókat, a másikban pedig a herencsényi székhelyű Ökotársulás tagjait. A Herencsényi agrárvállalkozók kiválasztása sokkal nehezebb volt. Herencsényben, mint időközben kiderült, kevés az agrárvállalkozó. A mintába 18 agrárvállalkozót sikerült bevonnom.

A Herencsényben működő Ökotársulás tulajdonos vállalkozói nagyrészt budapestiek, akik a szakirodalomból is ismert „közösség által támogatott” vállalkozást hoztak létre. A tulajdonosoknak lehet valamilyen agrárvállalkozói kötődése, de nem ez a legfőbb meghatározottságuk. Az Ökotársulás szinte minden tagját megkerestem, közülük 19 főt vontam be a kutatásba. Az empirikus kutatás két fő részből állt. Minden megkérdezésnek része egy rövid strukturált interjú és a Q módszer. Mintánként 20-18-19 interjúalany határozta meg a Q táblák alapján a preferenciáit. Mind a három mintából készült strukturálatlan mélyinterjú (életútinterjú) is.

A három minta lehetővé teheti, hogy feltérképezzük azokat a sajátosságokat és különbségeket, ami összehozza, illetve megkülönbözteti a vállalkozókat. Izgalmas kérdés, hogy mennyire hasonlóak vagy mennyire különböznek értékrendjük, életfilozófiájuk szempontjából. Arra keresem a választ, hogy mitől boldog egy agrárvállalkozó, mennyire anyagias, mennyire határozza meg őt az általános környezete és mennyire hat rá a mikrokönyezet, amiben létezik.

A jászfényszarui és a herencsényi agrárvállalkozók esetében az élettörténet „szösszeneteket” magam jegyeztem le a megkérdezés alkalmával. Azt kérdeztem, hogy „Mi jut eszébe elsőként (gyermekkori emlék) ha a vidéki létről esik szó? Volt e hatással az életére valamilyen vidéki ismerős, rokon, családtag?” Itt fontos megjegyezni, hogy nemigen hagytam időt a gondolkodásra, valóban a legelsőként eszébe jutó emlékre voltam kíváncsi. És az olvasó is eljátszhat ezzel a gondolattal. Vajon milyen gyermekkori emlék jut eszébe? Jászfényszaru agrárvállalkozói például az alábbiakra emlékeznek:

Katóka:

„A szüleim, nagyszüleim szintén gazdálkodtak munka mellett és ez teljesen természetes volt számomra. Nagyszüleim házát örököltem meg ahol adottak voltak a körülmények a gazdálkodás folytatásához. A családon belül a kisgyerekek is együtt dolgoztak a felnőttekkel életkorukhoz mért feladatokban. Például a csirkefeltevő gépben ránk volt bízva a mindennapi tojásforgatás. Este kellett forgatni és nagy élmény volt

számunkra, amikor előbújtak az első kicsisírkék. Betakarítás közben kisebb feladatokat kaptunk és ezért a piacról mindig hoztak nekünk valami finomságot. Édességet, gyümölcsöt (narancsot, banánt).”

Rajmund:

„Nagyapám kertészete és fűszerpaprika földje jut elsőként eszembe. A kozmoparti laposban termelt zöldséget és répát kis kocsival toltta hajnalban a boltba, ahol átvették tőle. Nagyapám céltudatos, makacs, a 4 éves hadifogság miatt feszültebb ember volt, de az ő élete számomra példaértékű.”

A hercensényi és Hercensény környéki agrárvállalkozók a következőket mesélték:

Sz. Erzsé:

„Városban születtem, gyermekkoromat azonban 14 éves koromig „falusias” lét határozta meg. A város peremén ugyanis egyszerű kis parasztházakban éltek az emberek, állattartással, kertműveléssel foglalkoztak. Így városi gyermekként láttam, részt vettem az állatgondozásban, több dísznövágást láttam stb. Az életemre nagymamám volt legnagyobb hatással, akivel ezt a 14 évet töltöttem. Szüleim már „városias” foglalkozást űztek, ők alig vettek részt ebben a fajta munkában. Munkájuk és a három gyerek nevelése miatt. 14 éves koromban lakótelepi lakásba költöztünk, ami először nagyszerűnek tűnt, majd néhány év ott lakás után éreztem, hogy szinte elsovadt a lelkem. Házasságkötésem után újra falura kerültem. Itt visszakaptam gyermekkorom közegét és a mai napig élvezem az itt léte. Mivel össze tudom hasonlítani a kétféle életmódot, így látom a falusi élet minden pozitívumát. Úgy érzem jól döntöttem, Örülök, hogy itt élhetek.”

M. Gyula:

„Egy utcás, kétszáz lelkes kis faluban születtem és éltem középiskolás koromig. Szüleim, felmenőim is parasztok voltak. Állattenyésztésből és földművelésből éltek. Mi is falun dolgoztunk több mint negyven évig. Most is itt élünk. Baromfit mindig tartottunk, dísznőnk is gyakran volt. Mások akkor vágtak csirkét, ha ünnep volt, mi akkor, ha a pénzünk elfogyott. A falut ahol élünk és tanítottunk az '60-as évekig 1200-an lakták, most csak 450 lakosa van. A nyugdíjas évekre készülve, kb. 10 éve kezdtünk kecsketenyésztésbe. Szépen indult a gazdaságunk, a középső fiunkkal csináltuk. A bakros hegyvidéki legelő jó élelfeltételt biztosított az állatoknak. A sajnunknak nagy sikere volt és van, de jött az EU tagság és vele a vidéket tönkretévő, végrehajthatatlan és eszement törvények, rendeletek. Nyakunkra ültettek egy bürokratikus szervezetet, az MVH-t, a „Mezőgazdaság és Vidék tönkretévő Hivatalát”, ami még ma is Gráf elvtárs törvényei szerint működik. Az AKG segítségével teszik tönkre a vidéki területeket. A KET törvény az MVH-ra nem vonatkozik, stb. Az, hogy mélyponton vagyok azért is van, mert most kellett visszaadni egy 15 millió forintos pályázatot önerő hiánya miatt.”

Az élettörténetek alapján elmondható, hogy a válaszadók szülei, nagyszülei minden esetben kapcsolódtak a vidékhez és agrárvállalkozásokkal foglalkoztak. Olyan értékeket, mint a szorgalmas munkát, az alázatot, a küzdelmet, mind-mind a szülőktől és a nagyszülőktől tanulták meg. Kérdéses azonban, hogy vajon ők is át tudják-e adni mindezt – a munka szeretetét, az állatok gondozásának fontosságát, a hagyományőrzést stb. – gyermekeiknek és unokáiknak. Sajnos jelentősen lecsökkent azok száma, akik a vidéki életben rejülő pozitív mintát továbbörökíthetik. De még nem veszett el, még él az a generáció, akinek az emlékeiben szerepel a nagyszülők szorgos keze és szeretete.

A Q-módszer alkalmazása az agrárvállalkozó-típusok meghatározására

A legtöbb elemzés azzal a problémával küzd, hogy próbál bizonyos szociális kategóriákat, embercsoportokat, embercsoportok véleményét statisztikai adatokkal, rendszerint megoszlási viszonzásokkal jellemezni. Minden kérdőíves módszer szociodemográfiai kategóriákban gondolkodik, statisztikákat készít életkori vagy foglalkozási csoportok, nemek és iskolai végzettség

szerint. A Q módszer elmozdul ettől a közelítésmódtól, és magát a szubjektumot, az egyént teszi a vizsgálat tárgyává.

A kérdőíves módszerek általános hibája, hogy a kérdésseltevésben általában benne van a kérdező előfeltevése, vagyis az, amit bizonyítani szeretne. Az ilyen típusú kérdésekre a válaszadók rendszerint olyan válaszokat adnak, amiket elvárnak tőlük, így a legtöbb kérdőíves felmérésben benne van az a hiba, hogy a válaszadó szeretne megfelelni a kérdező elvárásainak, vagy jobbnak látszani, mint amilyen valójában. A Q módszer a szokásos kérdőíves módszerekkel elkövetett hibák egy részét kiküszöböli. A módszer azért különleges, mert a megkérdezettnek nincs lehetősége arra, hogy a kérdezőnek való megfelelési hajlandóságát kifejezésre juttassa, hiszen a rendszerbe előre be van építve, hogy az osztályzatokat úgy kell elosztania, hogy válaszai megfeleljenek a standard normális eloszlásnak. Nem azt tudjuk meg a felmérésből, hogy hányan és mennyire értettek egyet az állításainkkal; ehhez a megkérdezettek száma is túl kicsi lenne. Nem kapunk százalékos statisztikákat sem. „Csak” azt tudjuk meg, hogy a mintában szereplő személyek mely állítások vonatkozásában értettek egyet, illetve hogy hol volt közöttük jelentős az egyet nem értés.

A Q módszer leginkább abban különbözik a közönséges kérdőíves módszerektől, amelyek azt vizsgálják, hogy egy individuum magánvéleménye hogyan oszlik meg egy populációban, hogy százalékos megoszlás helyett azt próbálja megértetni, hogy az adott tárgyat illetően milyen a vélemények szerkezete, összehasonlítási kerete (Duenckmann, 2010).

Bátran mondhatjuk, hogy a Q módszer inkább maguknak a szerkezeteknek, semmint a szerkezeteket létrehozó személyeknek az elemzésében érdekelt (Stainton, 1995). A Q módszer a szubjektivitás olyan modelljén nyugszik, amelyik nyitott a kommunikációra és egyúttal holisztikus is. A Q módszer olyan individuális véleményekből építi fel a faktorokat, amelyek kifejezhetőek a tesztszemélyek által képviselt véleményekkel.

A Q módszertant a pszichológusi és fizikusi végzettségű Stephenson (Stephenson, 1953) dolgozta ki; gyökerei az 50-es évekre nyúlnak vissza, de csak az utóbbi évtizedekben vált népszerűvé a társadalomtudósok körében. Müller és társa 2004-ben több mint 2800 publikációt számolt össze a Q módszer alkalmazását illetően (Müller & Kals, 2004).

A kutatás keretében azt vizsgáltam, hogy mi jellemzi azokat az embereket, akik vidéken tevékenykedő vállalkozásokat hoznak létre és működtetnek, mennyiben más az értékrendjük és az élettapasztalataik a vidéki vállalkozások vezetőinek, mint általában a vállalkozóké.

A kutatásban használt állításokat szakértői fókuszcsoporttal és a szakirodalomban talált hasonló kutatások tapasztalatait figyelembe véve dolgoztam ki. Először 33 állítást fogalmaztam meg, majd ezeket a tesztelés eredményei alapján átalakítottam és végül 39 állítással végeztem el a kutatást. A 39 állítás az alábbi táblázatban található:

1. A siker számomra azért fontos, hogy a családom jó anyagi körülmények között élhessen.	2. Ha újra kezdeném az életemet, másként élnék.	3. Sajnálom, ha a falusi világ megváltozna, és legtöbbszörnek nagyvállalatnál kellene dolgoznia.
4. Szívesen együttműködök a velem hasonló tevékenységet folytatókkal, segítjük egymást.	5. A munkám kitölti az életemet, és szívesen beszélök róla családtagjaimmal, barátaimmal	6. Számomra fontos, hogy kövessem a szakma fejlődését, továbbképzéseken vegyek részt.
7. Az elidegenedés, a társadalmi polarizáció, a profitot a középpontba állító társadalmak velejárója.	8. Úgy érzem, hogy a napi munkám nincsen összhangban a valós érdeklődéssel és értékrendemmel.	9. Az a pénz, amit a lakóhelyünkön költünk el, hozzájárul a térség gazdasági felemelkedéséhez.
10. Nem az a fontos, hogy mivel kell foglalkoznom, hanem, hogy megfelelő jövedelmet biztosítsak a család számára.	11. A mai társadalomban sokan csak saját magukkal törődnek, és nem érdekli őket mások sorsa.	12. A vidéki életnek természetes része, hogy a családok művelik a kertet és saját célra, háziállatokat tartanak.
13. Általában azok maradnak vidéken, akiknek nincs esélyük az előrelépésre.	14. A szerződésekben kevésbé bízom, az adott szó többet ér.	15. Manapság a vidéken élők jelentős része hasonló életmódot folytat, mint a városi emberek.
16. A mezőgazdaságban dolgozókra az jellemző, hogy rendszerben gondolkodnak.	17. Aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat áthágjon.	18. Ahhoz, hogy sikeresek legyünk, elég, ha egy területen kiválóak vagyunk.
19. Vannak olyan foglalkozások, amelyeknek természetes velejárója, hogy sohasem lehet meg az embernek az a jó érzése, hogy elvégezte a munkáját.	20. A vidéki életforma számomra akkor is vonzó és elfogadható, ha ez sok olyan dologról való lemondással jár, ami a városi ember számára természetes.	21. Aki végez mezőgazdasági tevékenységet, akárcsak a saját kertjét műveli, azoknál a vidéki életformához való kötődés érzelmileg intenzívebb, mint azoknál, akik ezt nem végzik.
22. Vegetarianizmus a jövő útja. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy az állatokat levágjuk saját hasznunkra.	23. A vidékről kialakult negatív vélemények miatt, elkerülik a külső befektetők.	24. A helyi ügyek intézésébe elég, ha azokat az embereket vonják be, akiknek van tekintélyük a településen.
25. Nem érdemes a házi kertet megművelni, vagy háziállatokat tartani, mert a szupermarketekben minden olcsóbb.	26. Azok a falvak fejlődnek megfelelően, amelyeknek közelébe nagyipar vállalatok települtek.	27. Lehet sikeres az a vállalkozás is, amelyik nem tervezi meg előre, hogy kinek adja el termékét, szolgáltatását.
28. Aki szeret dolgozni és mezőgazdasági munkát végez, az kiegyensúlyozott	29. A helyi közösség túlságosan megosztott, minden csoport más irányba húz.	30. Bárki meggazdagodhat Magyarországon a saját erejéből is.
31. Kedvezőtlenül változtatja meg a falu jellegét, ha közelébe ipari foglalkoztatók települnek.	32. A településünkre kívülről betelepültekre jellemző, hogy nem fogadják el településünk értékrendjét.	33. Ha tehetem, inkább olyan munkakört választok, amelyek stabil és biztonságban érezhetem magam.
34. A kisvállalkozásoknak nincs jövőjük a nagyüzemekkel szemben.	35. Magyarországnak élelmiszerből önellátásra kellene törekednie.	36. Azt gondolom, hogy hitel felvétele nélkül nem lehet egyről a kettőre jutni.
37. A vállalkozást csak családi keretek között tudom elképzelni, nem szívesen dolgozom együtt idegenekkel.	38. Az organikus élelmiszer probléma eltűzött, hiszen a legtöbb élelmiszerben úgyis vannak kemikáliák.	39. A vállalkozás megkezdése előtt üzleti tervet készítünk, átgondoljuk, hogy az adott befektetés megtérül-e.

A Q módszer segítségével megfogalmazott állításaimat agrárvállalkozókkal értékeltettem.

Q-sort technika

Az adatgyűjtésben közreműködő kutató az állításokat kártyákon tárja a kutatásban résztvevő személyek elé, akiknek a véletlenszerűen megszámozott kártyákat kell egymáshoz viszonyítva, egy előre megadott skála alapján rangsorolni, aszerint hogy az állítással mennyire értenek egyet.

		18. MÖK – JUDIT								
		-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
14	37	3	27	19	26	4	6	21		
2	25	8	20	36	32	17	12	39		
	38	18	28	15	33	3	11			
		2	13	2	9	35				
		22	16	1	7					
			10	34	30					
				31						
		19. MÖK – ISTVÁN								
		-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
22	8	10	25	35	29	30	39	4		
39	18	19	32	2	33	3	6	20		
	36	37	23	14	16	12	15			
		17	1	11	21	9				
		13	7	26	24	5				
			34	27	31					
				28						

A Q-osztályozás folyamata és eredménytáblái; két vállalkozó az adattábla kitéltése közben

A résztvevőknek először három csoportba kell osztályozni a kártyákat, aszerint hogy egyetértenek a kártyán szereplő állítással, közömbös számukra, vagy nem értenek vele egyet.

Ezután az értékelő skála kategóriái szerint tovább rangsorolják az állításokat, egymáshoz viszonyítva, minden állítás besorolását külön megfontolva. A jelen kutatásban használt értékelő skála az egyetértés fokának megfelelően 9 (-4...+4) kategóriát tartalmaz.

Mint kiderült, vannak akik falun lagnak és ipari tevékenységet folytatnak, vannak vállalkozók, akik szolgáltatnak, és persze vannak, akik kisebb vagy esetleg néhány száz hektáros területen gazdálkodnak. Kutatásom fókuszát ez utóbbiak alkották. Azt vizsgáltam, hogy mi jellemzi azokat az embereket, akik ma agrárvállalkozással foglalkoznak, milyen embertípusok találhatók meg a sikeres vállalkozók között, értékrendjük mennyiben különbözik, mi motiválja őket és hogyan tudnának másoknak példát mutatni. A vállalkozók közül összesen 57-en töltötték ki az állításokkal kapcsolatos véleményüket tartalmazó táblát. Válaszaikat a Q módszerrel dolgoztam fel, ami a faktorlemezés matematikai statisztikai módszerének egy sajátos alkalmazása, ami megmutatja, hogy a vizsgált személyek közül ki kivel és milyen mértékben van hasonló vagy ellentétes véleményen.

III. AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI

1. A dolgozatomban bemutatott repceolaj-sajtoló üzem önmagában nem volna érdekes, de miután Európában a hasonló üzemek nagy része tönkrement, fennmaradása jelentős tanulságokkal szolgál. Az egyik tanulság, hogy a vállalkozás önmagában életképtelen lett volna, de akadt egy hosszú távban gondolkodó pénzügyi befektető, aki tőkeinjekcióval biztosította a pozitív cash-flowt. A másik specifikuma ennek a vállalkozásnak az, hogy ez a sajtolóüzem nem egyszerűen a biomassa energetikai célú hasznosítására létesült. A legtöbb repcesajtoló a biodízelgyártás nyersanyagát kívánta előállítani, kihasználva a biodízel gázolajba való bekeverését kötelezően előíró EU direktívát. Az általunk vizsgált vállalkozás egy kistérségi hálózat kiépítésére törekedett. Egy korábbi mezőgazdasági nagyüzem területén hozott létre barnamezős beruházással egy kisüzemet, és a korábbi nagyüzem volt dolgozóinak egy részét (akik most saját földjeiken gazdálkodnak) és a nagyüzem korábbi beszállítóit is partnerként alkalmazva olyan előnyökre tett szert, amit a zöldmezős, kizárólag az üzemanyag termelésére koncentráló vállalkozások nem élvezhettek. A mezőgazdasági vállalkozókkal való szoros kapcsolat révén az üzem jelentős helyi támogatottságra tett szert. A projekt által növelhető az élelmiszerbiztonság (ellenőrzött, helyben előállított takarmánnyal hizlalt állatok), javul az energiaellátás biztonsága (a közintézményeket repce pellettel fűthetik), és a vidék lakosságmegetartó képessége is erősödik (stabil munkahelyek).

2. A legtöbb vidékfejlesztési törekvésnél prioritást élveznek az úgynevezett elmaradott térségek. Azt, hogy mit tekintenek elmaradott térségnek, különféle mutatók segítségével határozzák meg. A leggyakrabban alkalmazott indikátorok az egy főre jutó jövedelem a térségben, az infrastruktúrával való ellátottság, bizonyos tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság, a munkanélküliség mértéke, a születéskor várható átlagéletkor és ehhez hasonló mutatók. Akik statisztikai adatokkal, általánosan elfogadott kategóriákkal (elmaradott térségek) vizsgálják a vidéket, általában azt a hibát követik el, hogy a problémának nagyrészt csak a gazdasági oldalára fókuszálnak.

Ha azt elfogadjuk, hogy a természetben és a társadalomban is igen fontos kategória a diverzitás, akkor azt viszont aligha fogadhatjuk el, hogy a térben és időben is eltérő természeti-társadalmi alakulatokat, az úgynevezett „vidéket” általános mutatókkal, különféle szabványosított indikátorokkal értékeljük. Figyelembe kellene venni a diverzitásból következő sajátosságokat. Például hogy a vidéki település milyen távol van egy nagyvárostól, kulturális centrumoktól, vagy milyenek a természet- és társadalom-földrajzi viszonyok.

Dolgozatomban éppen ezért három különböző minta vállalkozóit vizsgálom; három olyan mintát, amelyek alapvető jellegükben is eltérnek egymástól. Szülővárosom, Jászfényszaru például máig őrzi a történelemből ismert jász hagyományokat, ami miatt a faluhoz, a térséghez való kötődés egyfajta kisebbséghez való kötődést is jelent az embereknek. A kötődés valószínűleg rányomja a bélyegét arra, hogy hogyan érzik magukat a lakosok és miért gondolkodnak másként, mint például azok, akik

etnikummal nem jellemezhető térségben élnek (Budapest). Harmadikként egy palóc gyökerekkel rendelkező térség (Herencsény és környéke) agrárvállalkozóit vizsgálom. Elemzem, hogy az ott élő emberek, vállalkozók különböznek egymástól, vagy inkább jellemzi őket valamiféle hasonlóság. A három minta lehetővé teheti azt, hogy megpróbáljam feltérképezni azt a fajta különbséget, ami létezhet a vállalkozók között az értékek szempontjából.

A magyarországi települések sikeresség szempontjából nagyon különböznek. Ennek egyik oka a már említett etnikumhoz való tartozás is lehet (például egy palóc gyökerekkel rendelkező közösség vagy egy jász település esetében), ami összetartó erőt jelenthet a közösségben.

Vizsgálom, hogy az agrárvállalkozók, akik a településeken élnek miért és mivel foglalkoznak, milyen értékrendet képviselve működnek, és hogy ezekben a tényezőkben mik a jellegzetességeik. Nagy valószínűséggel az érzelmi intelligenciát kellene intenzívebben fejleszteni a vidéki közösségekben, mert ha ezt nem tudjuk fejleszteni, akkor a vidék megtartó képessége kérdésessé válik. Hiába építünk csatornahálózatot, gázvezetéket a faluban, a fiatalok el fognak költözni, mert hiányzik az a fajta kohézió, ami esetleg a „jól érzem magam a közösségben”-érzés révén akár csatorna híján is meglehetne.

3. Vizsgálataim során kiderült, hogy vidéken többféle sikeres vállalkozásvezető, gazdálkodó van, akik fölismerték, hogy abban a térségben, közösségben, ahol működnek, mik a közös értékek, és hogyan lehet az értékeket az üzleti vállalkozásba integrálni. Azt lehetett tapasztalni, hogy emberi tulajdonságaikat, vállalkozói képességeiket illetően többfélék azok, akik valahol a vidéken vállalkozóként képesek megélni. A vidéki életformához való kötődésük, gyökerük azonban mindenképpen közös bennük.

4. A kutatás során megvizsgáltam a közösség tagjainak belső motivációit, hogy mi az, ami őket arra sarkallta, hogy csatlakozzanak a Magyar Ökotársulás Közösséghez. A kérdésre adott válaszok alapján négy dimenzió látszik kirajzolódni. Volt olyan, akit a gyermekkori élmények ösztönöztek, míg másokat a közösségi erő, a csoportban lévő bizalom.

NOSZTALGIA	ÖSSZEFOGÁS
"Vidéki lány lévén kapcsolatot kerestem a vidéki gazdálkodással és étellel." KLÁRA	"Vonzott, hogy ennyi ember ugyanazt akarja." JUDIT
"Meg tudom különböztetni a gyermekkori megszokott ízeket a mesterséges élelmiszerektől." KLÁRA	"Nem csak egy bio-gazdasághoz csatlakoztunk, hanem egy szellemi közösséghez is." ANCI
"Kötődés a vidékhez." MÓNI	"Természetben végezhető közös munka." BÁLNA
"Nógrád megyében laktam 10-22 éves koromig." MÓNI	"Egy közösségnek a tagja lehetek." JUDIT

JÖVŐKÉP	EGÉSZSÉG
"Első saját "föld"(rész), ezért valamiféle biztonság vagy stabilitás ígérete." ORSI	"Jól esik az embernek, ha odafigyelnek az ételére." ISTVÁN
"Hasonló módon gondolkodunk a természetről és talán a Föld jövőéről is." JÁZMIN	"Igény a hosszútávon biztosítható minőségi élelmiszerre." DUDI
"A földet nem a nagyszüleinktől kaptuk örökbe, hanem az unokáinktól kölcsönöztük." SÜMI	"Híve vagyok a biotermékeknek és itt is ez a végcél." MÓNI
"Jól eső érzés egy olyan ügyet támogatni, részesévé válni, ami mintát jelenthet a jelenleg vidéken élő és gazdálkodni már elfelejtő embereknek." KLÁRA	"Végre jókat fogok enni minőségi alapanyagokból és nem kell a zöldséggel küzdenem." ALPHA

A Magyar Ökotársulás Közösség tagjainak belső motivációi

Az élet minőségének a javítása, az önellátás lehetősége, a minőségi élelmiszer vagy csak egyszerűen az a tudat, hogy segíthetnek másoknak. A közösség aktív párbeszédet szeretne kialakítani város és vidék között; hosszú távon pedig egy olyan koncepció megvalósítását tűzte ki célul, melynek segítségével az önfenntartó család, önfenntartó település irányába tehet lépéseket.

5. Dolgozatomban a Q módszer segítségével a három eltérő adottságokkal rendelkező közösség tagjait megkérdezve próbáltam azonosítani a sikeres vállalkozókat. Összesen öt főbb típust (csoportot) sikerült azonosítani, amint az dolgozatomból részleteiben is kiderült:

➤ Tudatos értékválasztásúak

Helyzetével elégedett, együttműködésre, a falu gazdasági változására nyitott emberek csoportja. Pozitív elkötelezettségű emberek, akik tudatosan elkötelezettek a vidéki élet mellett, akik számára a vidéki életforma, a vidéki hagyományos értékrend természetes.

➤ Tapasztalt vállalkozók

Tapasztalt, tudatos, racionális vállalkozó. Nem elvek, hanem élettapasztalatok határozzák meg a véleményét. A vállalkozó életforma mellett elkötelezett, változtatásra és együttműködésre nyitott emberek csoportja.

➤ Változásra vágyók

Véleményük rangsora szerint nem a vidékről beszélnek, hanem inkább arról, hogy változtatni szeretnének. Nem érzik magukat biztonságban. Stabilitásra törekednének. Elégedetlenség, egyfajta belső bizalmatlanság jellemző rájuk.

➤ Tradíciókövetők

Tradicionalis mezőgazdasági vállalkozók. A hagyományos értékrend követése meghatározó számukra. Helyzetükkel elégedett, a vidéki életformát maradéktalanul igénylő emberek. A munkájuk kitölti az életüket, nem akarnak másként élni. Hisznek a vidéki élet perspektíváiban.

➤ Nosztalgikus értékelvűek

Érzelmileg kötődik a vidéki létformához, a mezőgazdasághoz. Tudatos értékválasztás. Érződik az urbánus élet tagadása, a tenni akarás. A kívülálló nosztalgiája és külső elvárásai azokkal szemben, akik fenntartják a vidéki életformát. Nem gyakorlati tapasztalataiból merít, hanem felvázol egy általa ideálisnak tekintett vidéki életmodellt. Valószínűleg a gyökerei kötik a faluhoz.

6. A három közösség tagjai értékrendjének az elemzése azt az érdekes tapasztalatot eredményezte, hogy a háromból két mintán, a herencsényinél és a jászfényszaruinál, azonosítani lehetett egy vállalkozói attitűddel rendelkező csoportot („Tapasztalt vállalkozók”). A vállalkozói személyiségjegyek a jászfényszaru csoportnál határozottabban érzékelhetőek, mint a herencsényi mintánál. Ez valószínűleg összefüggésben van azzal, hogy Jászfényszaru sokkal nyitottabb település, bizonyos értelemben iparosodott közösség, ahol a vállalkozók esetenként megpróbáltak más jellegű munkakörökben is érvényesülni. Sőt, itt még a budapesti agglomeráció hatása is tetten érhető. A mintaterületek kiválasztásánál reméltem, hogy a jász hagyományok hatással lesznek az ottani emberek értékrendjére. A vizsgálatból nem lehet egyértelművé tenni ezt a hatást, de kétségtelen, hogy a jászok hagyomány szerinti értékrendje, a függetlenség, az önállóságra való törekvés, megnyilvánul az állításokkal kapcsolatos értékelésben. Ezt mutatja, hogy a jászfényszarui vállalkozók különülnek el legjobban a többiektől.

A jász mintában a korrelációs mátrix tanúsága szerint a „Tapasztalt vállalkozók” faktor nem mutat rokonságot a másik három faktoral. A herencsényi és Herencsény környéki vállalkozók, azaz a palóc minta esetén is a „Tapasztalt vállalkozók” faktor mutat a legkisebb kölcsönkapcsolatot a másik három faktoral. A két minta elemzéséből látszik, hogy a „Tapasztalt vállalkozók” értékrendje mindkét esetben jelentősen különbözik a település többségének az értékrendjétől. Amint a mélyinterjúk és az élettörténetek mutatják, ez nem azt jelenti, hogy vállalkozóként feltétlenül sikeresebbek, de azt mindenképpen jelenti, hogy kevésbé esnek kétségbe a körülmények változása miatt. Az átmeneti kudarcokat könnyebben viselik. Vállalkozásuk sikereit illetően valószínűleg voltak már fent és lent is, de hitüket és vállalkozói kedvüket nem egykönnyen veszítik el. Azt mondhatjuk rájuk, hogy alkalmazkodási és adaptációs képességük (resilience) az átlagosnál fejlettebb, a rugalmas alkalmazkodás szempontjából sokkal nyitottabbak, mint a többiek. Előzetes kutatások alapján azt tapasztaltam, hogy egy részük azért sikeres, mert racionális és jól ismeri, hogy

mit jelent a kisvállalkozás. Tudomásul veszi, hogy alkalmazkodnia kell azokhoz a feltételekhez, amit a társadalmi, gazdasági környezet kínál. Más részük érzelmileg kötődik a vidéki életformához. A gazdasági racionalitást érzelmi intelligenciával párosítja, és tudja, hogy az életminőséget nem csak önmagában az anyagi javak jelentik, hanem a szabadság, az alkotókedv, a mindennapi munka eredménye és öröme is.

7. Könnyen lehet, hogy rugalmas alkalmazkodó képességüket jobban fel lehetne használni a gyakorlatban, például a fejlesztési projektek megvalósítása során. Az élettörténeteik viszont arra is figyelmeztetnek, hogy emberi kapcsolataikban a rugalmasság nemcsak előny, mert a hagyományos falusi értékrendet képviselő konzervatív többség számára ezek az emberek esetleg kevésbé elfogadottak, miközben ők volnának azok, akik a változó világhoz való alkalmazkodást segíteni tudnák. Éppen azért, mert az értékrendjük a többiekétől jelentősen eltér, sajnos mégsem tudnak vezéregyenységgé válni.

8. A további típusok között sok a hasonlóság, de vannak jellegzetes különbségek is. Mindhárom mintaterületen megtalálhattuk a „Tudatos értékválasztásúak” csoportját. Talán bennük volna a legegyszerűbb kifejleszteni azokat a vezetői képességeket, amelyek a vidék fejlődését elősegíthetnék. Értékrendjüket a közösség is elfogadja, így ha képesek volnának valamilyen „irányító” víziót megfogalmazni és elfogadtatni a közösségükkel, akkor talán egyúttal annak természetes vezetőivé is válhatnának. A dolgozatnak alighanem ez lehetne az egyik legfontosabb következtetése. Helyi kezdeményezések nélkül a vidék sem fejlődhet. Nemigen lehet sikeres a vidék, ha nincsenek olyan helyi vezetők, akiket a közösség elfogad. Hiába a külső támogatás, pénzügyi befektetés, infrastruktúrafejlesztés, szaktudás rendelkezésre bocsátása stb. A kutatás során feltárt öt értékválasztási típus további pontosításra szorulna. Kétségtelen azonban, hogy olyan személyiségfejlesztő programokra volna szükség, melyek segítenének felszínre hozni a „szunnyadó” készségeket és képességeket, segítenének átlendíteni az elszigeteltségben nagyon rossz hatásfokkal vállalkozó vidéki embereket azon a potenciálgáton, ami elválasztja őket attól, hogy a közösség természetes vezetőjévé válhassanak. A vidéki emberek jobb megismerése csak egy, talán az első, mérföldkő a folyamatban. Örülnék, ha dolgozatom akár csak egy kis lépéssel is közelebb vinne bennünket ehhez a célhoz.

IV. FŐBB HIVATKOZÁSOK

- [1.] Bakucs, L. Z., & Fertő, I. (2008 január). Érvényes-e a Gibrat-törvény a magyar mezőgazdaságban? . *Közgazdasági Szemle, LV. évf.* , 25-38.
- [2.] Balázs, B. (2011). Kooperatív kutatás a hazai alternatív élelmiszer-hálózatok elősegítésére. In G. Pataki, & A. Vári, *Részvétel - Akció -Kutatás* (old.: 140-162). Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézete.
- [3.] Bodorkós, B. (2010). *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei, Doktori értekezés.* Gödöllő: Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola.
- [4.] Buday-Sántha, A. (2004). *A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi versenyképességben.* Universitas: Pécs.
- [5.] Csatári, B. (2006). *A vidék infrastruktúrája.* http://muvelodes.vfmk.hu/4-szakmai_anyagok/letoltes/csatari_balint_a_vidék_infrastrukturaja.pdf.
- [6.] Csíkszentmihályi, M. (2009). *Az öröm művészete - Flow a mindennapokban.* Budapest : Nyitott könyvműhely.
- [7.] Duenckmann, F. (2010). The village in the mind: Applying Q-methodology to re-constructing constructions of rurality. *Journal of Rural Studies* , 1-12.
- [8.] Gerstlberger, W. (2004). Regional innovation systems and sustainability - selected examples of international discussion. *Technovation 24* , 749-758.
- [9.] Gyulai, I. (2008). *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről.* Budapest: Magyar Természetvédők Szövetsége.
- [10.] Hajnal, K. (2006). „Rethink” A fenntartható fejlődés lényegi kérdései. In T. Kiss, & M. Somogyvári, *Via Futuri, Fenntartható fejlődés a gyakorlatban - Sustainable Development in Practice* (old.: 9-22). Pécs: Interregionális Megújuló Energiaklaszter Egyesület.
- [11.] Halmai, P. (2001). *Az EU közös agrárpolitikája.* Szent István Egyetem: http://www.gak.hu/eutk/new/docs/Az_EU_kozos_agrarpolitika_%28CAP%29_refor_mjanak_elmeleti_alapjai.pdf.
- [12.] Kajner, P. (2010). Végkiürítés előtt - A magyar vidék elmúlt nyolc éve és egy vidékpolitikai fordulat körvonalai. In A. Lányi, & G. Farkas, *Miért fenntarthatatlan, ami fenntartható? Környezet és társadalom XXI. századi forgatókönyvek* (old.: 237-279). Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- [13.] Kerekes, S. (2011). A környezetügy ötven éve. In C. Mezei, & M. Bakucz, *Agrárátalakulás, környezeti változások és regionális fejlődés: Tanulmányok Buday-Sántha Attila 70. születésnapjára.* (old.: 340-351). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar.
- [14.] Lyson, T. A. (2004). *Civic Agriculture - Reconnecting Farm, Food, and Community* . Medford, Massachusetts: Tufts University Press.

- [15.] Midgley, J., Ward, N., & Atterton, J. (2005). *City Regions and Rural Areas in the North East of England*. University of Newcastle Upon Tyne: Centre for Rural Economy Research Report.
- [16.] Milánkovics, K., & Matthew, H. (2002). A helyi közösség által támogatott mezőgazdálkodás (CSA) és egy működő hazai modelljének bemutatása. In T. Pálvölgyi, C. Nemes, & Z. Tamás, *Vissza vagy hova - Útkeresés a fenntarthatóság felé vezető Magyarországon*. Budapest: Tertia.
- [17.] Molnár, F. (2005). *A fenntarthatósági gazdasági érték (FGÉ), avagy a gazdaság és a gazdasági érték egy tartalmazó rendszerek felőli megközelítése. Doktori (Ph.D.) értekezés*. Budapesti Corvinus Egyetem.
- [18.] Müller, F. H., & Kals, E. (2004). *Die Q-Methode. Ein innovatives Verfahren zur Erhebung subjektiver Einstellungen und Meinungen*. Forum Qualitative Sozialforschung: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/600/1302>.
- [19.] NFFS. (2011). A fenntarthatóság felé való átmenet nemzeti koncepciója (Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia 2012) Tervezet 2.0. *Társadalmi vitára készült tervezet, 2011. október 20.* Készült a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Titkárságán.
- [20.] Spath, P., & Rohrer, H. (2010). Energy regions: The transformative power of regional discourses on socio-technical futures. *Research policy* 39 , 449-458.
- [21.] Stainton, R. R. (1995). Q methodology. In J. Smith, & L. Van Langenhove, *Rethinking Methods in Psychology*. (old.: 178-192). Thousand Oaks, London: New Delhi.
- [22.] Stephenson, W. (1953). *The Study of Behaviour*. Chicago.
- [23.] Zografos, C. (2007). Rurality discourses and the role of social enterprise in regenerating rural Scotland. *Journal of Rural Studies* 23 , 38-51.
- [24.] Zsóka, Á. (2005). *Következetesség és rések a környezettudatos szervezeti magatartásban. Doktori (Ph.D.) értekezés*. Budapesti Corvinus Egyetem.
- [25.] Zsolnai, L., & Podmaniczky, L. (2010). Community-Supported Agriculture. In A. Tencati, & L. Zsolnai, *The Collaborative Enterprise: Creating Values for a Sustainable World* (old.: 137-150). Oxford: Peter Lang Academic Publishers.

V. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT (ILL. TÁRSSZERZŐS) PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Magyar nyelven megjelent közlemények:

Könyv, könyvrészlet:

- Luda Szilvia (2011): *Az iránymutató vízió szerepe a rurális térségek fenntartható fejlesztésében.* p. 177-186. In: Csutora Mária, Hofmeister Tóth Ágnes (szerk.): *Fenntartható Fogyasztás? Szöveggyűjtemény.* Aula Kiadó, Budapest. ISBN 978-963-503-465-9
- Nádasy Katalin Bernadett, Kerekes Sándor, Luda Szilvia (2011): *A termékszolgáltatás rendszerek szerepe a fenntartható fogyasztásban.* p. 13-43. In: Kerekes Sándor, Szirmai Viktória, Székely Mózes (szerk.): *A fenntartható fogyasztás környezeti dimenziói.* Tanulmánykötet. Aula Kiadó, Budapest. ISBN 978-963-339-004-7
- Luda Szilvia (2005): *Az élelmiszeripari termelés fenntarthatósági szempontjai az iparági képviselők véleménye alapján.* p. 156-175. In: Kiss Károly (szerk.): *A fenntartható fejlődés fogalmának hazai értelmezése és ágazati koncepciói.* KvVM

Előadás és/vagy konferencia kiadványban megjelent írás:

- Luda Szilvia (2012): *Fővárosi agrárvállalkozók. Fenntartható fejlődés, Élhető régió, Élhető települési táj, Záró konferencia.* 2012. január 18-19. BCE, Budapest. [Absztraktfüzet p. 24.]
- Luda Szilvia (2011): *Vidékfejlesztés integrált szemléletben, értéktéremtés a hazai agrárvállalkozásoknál.* Doktorandusz továbbképzés, Kutatási szeminárium, 2011. október 7-8. Kőszeg. [Absztraktfüzet p. 8.]
- Luda Szilvia (2011): *Vidékfejlesztés integrált szemléletben, értéktéremtés a hazai agrárvállalkozásoknál.* Műhelyelőadás, 2011. június 20. BCE, Budapest.
- Luda Szilvia (2010): *Jövőkereső - integrált szemlélet - Gondolatok a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Jövőkereső tanulmányára kapcsán.* "Ember és környezete - a fenntartható jövőért" Konferencia, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2010. április 23.
- Luda Szilvia (2009): *Öko-mezőgazdasági modell a fenntartható regionalitás útvesztőjében.* III. Országos Környezetgazdaságtani Ph.D. konferencia, 2009. november 26. [Legjobb szekció előadás díj, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság.]
- Luda Szilvia (2009): *Egy elképzelt jövőkép modellezése - Fenntartható regionalitás.* LI. Georgikon Napok, Lokalizáció – Megoldás a fenntarthatóságra? Pannon Egyetem, Keszthely, 2009. október 1–2.
- Luda Szilvia (2009): *Egy elképzelt jövőkép modellezése - Öko-holisztika Szedresen.* Környezet és Energia Konferencia, 2009. május 8-9. Debrecen. In: *Környezettudatos energiatermelés és –felhasználás, MTA DAB Megújuló Energetikai Munkabizottság.*
- Luda Szilvia (2007): *Zsákkutában a tanyagazdaság ideája, avagy fenntartható-e az energianövények támogatása?* XXVIII. OTDK keretében megrendezésre került Doktorandusz Konferencia, 2007. április 26. Miskolc. *Jelentés, kutatási anyag, műhelytanulmány:*
- Csutora Mária, Kerekes Sándor, Luda Szilvia (2008): *Magyarország megújuló energiaforrás felhasználás növelésének stratégiája 2007-2020: Stratégiai környezeti vizsgálat tanulmány.* Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Budapest.

Angol nyelven megjelent közlemények:

Folyóiratcikkek:

Szilvia Luda (2011): Sustainable Rural Entrepreneurship: A Case in Hungary. *Journal of Environmental Sustainability* 1, p. 95-103. ISSN: 2159-2519

Sándor Kerekes - Szilvia Luda (2011): Climate or Rural Development Policy? Society and Economy in Central and Eastern Europe 1, p. 145–159. ISSN 1588-9726

Előadás és/vagy konferencia kiadványban megjelent írás:

Zsuzsanna Györi, Szilvia Luda (2011): *Values and Motivations of Rural Ecology-Oriented Entrepreneurs, Reviewing the Validity of the Results of In-Depth Interviews and Q Methodology*. Chinese-European Cooperation for Long-term Sustainability, International Conference, 10–11 November, 2011. CUB, Budapest. [Poster, Abstracts p. 24.]

Szilvia Luda (2011): *Sustainable Rural Entrepreneurship, A Case in Hungary*. The seventh Environmental Management Leadership Symposium. 2-3 May, 2011. Rochester, NY.Dr.

Gyula Zilahy - Ágnes Zsóka - Szilvia Luda (2011): *Integration of business activities into regional sustainability initiatives*. Sustainable Consumption 2011 Conference. 21 January 2011. BCE, Budapest.

Sándor Kerekes - Szilvia Luda (2011): *Some aspects of European Climate policy*. EMAN-EU 2011 Conference. 24-25 January 2011. BCE, Budapest. [Proceedings p. 26-39.]Luda Szilvia (2010): *Conscious Rural Development – Sustainable Local Livelihood*. Environment Health & Safety Management - Executive Leader Session, Rochester Institute of Technology. 5 May 2010. Rochester, NY

Sándor Kerekes - Szilvia Luda (2010): *New Generations of Environmental SMEs – Their Future Perspectives*, 6th Environmental Management Leadership Symposium, Centre For Sustainability Management, Leuphana, 22-23 March 2010. Germany.

Szilvia Luda (2009): *On The Way to Holism, Eco-Agricultural Model for Sustainability*. Sustainable Consumption 2009. Conference Proceedings, Corvinus University of Budapest, AULA, 2009. szeptember 24. [Proceeding p. 111-115]

Szilvia Luda (2009): *Can biofuel production be environmentally friendly?* Environmental Management Leadership Symposium – Workshop, University Bocconi Milano, 2009. június 8-9.

Jelentés, kutatási anyag, műhelytanulmány:

Zsuzsanna Györi, Szilvia Luda (2011): *Values and Motivations of Rural Ecology-Oriented Entrepreneurs, Reviewing the Validity of the Results of In-Depth Interviews and Q Methodology*. Műhelytanulmány. (10 oldal) [Könyvfjezetként megjelenés alatt.]

